

de mahrec kelimesi geçer. Osmanlı devlet teşkilâtına ait bürolarda muhtelif seviyelerde görev yapan kâtipler, Tanzimat öncesi dönemde usta-çırağ münasebeti içerisinde yetişip yetenekleri nisbetinde yükselirken Tanzimat döneminde her alanda Batı'dan etkilenecek açılan okullar kâtiplerin yetişmesi için de düşünülmüştü. 1862 yılında Maarif Nâzırı Kemal Efendi'nin girişimiyle kâtip yetiştirmek üzere Mekteb-i Aklâm açılmış, kısa bir müddet sonra adı Mahrec-i Aklâm'a dönüşmüştü. Rüşdiye-yi üstün başarı ile bitirenlerin alındığı bu kurumun açılmasına dair tezkirede açılış hedefi açık bir şekilde ifade edilmiştir. Devlet dairelerinde memurun ve özellikle kalem efendisi olmanın çok rağbette olduğu o dönemlerde bu okullara önem verilmiş, öğrencilerin imtihanları Meclis-i Maârif tarafından yapılmıştır. İlk bir iki yıl içerisinde öğrencilerin devam durumları, imtihanları ve yeteneklerine göre çeşitli kalemelerde staj ve hizmet yapmalarına ilgili olarak Maarif Nezâreti'nden tezkireler çıkarılmıştır. 3 Receb 1280 (14 Aralık 1863) tarihli ayrıntılı tezkirenin son bölümünde, rüşdiye mezunlarından yetenekli olanların devlet dairelerine alınırken hat, imlâ ve ifadede başarısız olmaları sebebiyle dairelerde mahçup duruma düşmelerinden dolayı bir yıl daha öğrenime devam etmeleri için Mahrec-i Aklâm'ın açıldığı, ancak bu bir yıllık eğitimin de yeterli olmadığına anlaşıldığına üzerine üç sınıfa çıkarılmasının kararlaştırıldığı belirtilir.

Üç sınıflı Mahrec-i Aklâm'dan 1281 (1864) yılında ilk defa mezun olan yirmi yedi adayın Meclis-i Maârif'e getirilerek hat, imlâ ve ifadeden imtihan edilip başarı gösterenlerin istedikleri bürolara tayin edildikleri, bunlardan onunun Fransızca'daki başarıları sebebiyle Bâbü'lî kalemelerinde dolgun maaşlarla istihdam edildiği bilinmektedir. Mahrec-i Aklâm'ın üç sınıfında ayrıca Arapça, Farsça ve Fransızca, hat, tarih ve coğrafya, hesap ve hendese, fizik, kimya ve resim dersleri okutuluyordu. Lise seviyesinde olduğu anlaşılan bu mektepte 1875'te kırk dört öğrenci bulunuyordu. 1876 yılında yeni bir değişikliğe gidilerek daha yüksek seviyeli devlet memuru yetiştirmek amacıyla Mekteb-i Fünûn-ı Mülkiyye açılınca Mahrec-i Aklâm kapatıldı.

Başarılı memur yetiştirmek için okullar açıldığı gibi Mühendishâne-i Bahri ve Mühendishâne-i Berrî ile Mekteb-i Harbiyye'ye yetenekli öğrenci yetiştirmek üzere orta dereceli Mahrec-i Mekâtib-i Askeriyye 1281'de (1864) faaliyete başla-

mıştır. Dört sınıf halinde düzenlenen okulun programında değişik seviyelerde Osmanlı Türkçesi, Arapça ve Fransızca grameri, mantık, hesap, hendese, coğrafya ve tabiat bilgisi derslerine yer verilmiştir.

Açılış amaçları ve programları bakımından her iki mahrec mektebinin de belirli bir mesleğe hazırlık okulu niteliği taşıdığı dikkati çeker. Ancak Tanzimat dönemi nezâretleri, kalemleri ve mekteplerinin ortak özelliği çok sık aralıklarla isim ve müfredat değiştirmesi olup kurulan bu yeni okulların da bu uygulamadan kurtulmadığı, gerek isim ve derecelerinin gerekse müfredatlarının birkaç defa değişikliğe uğradığı bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mahmud Cevad, *Maârif-i Umûmiyye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilâtı ve İcrââtı*, İstanbul 1338, s. 130, 138, 156, 157; *Türkiye Maarif Tarihi*, I-II, 476-480; Uzurçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, bk. İndeks; Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, İstanbul 1991, s. 74-77; Pakalın, III, 385-387; F. Müge Göçek, "Makhrredj", *EP* (Ing.), VI, 133.

MEHMET İPŞİRLİ

MAHREM

(المحرم)

Birbiriyle evlenmesi dinen yasaklanmış akraba anlamında fıkıh terimi.

Sözlükte "helâl olmayan, yasaklanan şey" mânâsındaki mahrem kelimesi, fıkıh terimi olarak kendileriyle evlenilmesi dinen yasaklanmış bulunan belli derecelerdeki akrabayı ifade eder. Farsça bir terkip olan nâmahrem ise "aralarında evlenme yasağı bulunmayan kişiler" demektir. Kur'an-ı Kerim'de geçmeyen mahrem kelimesinin hadislerde hem sözlük hem terim anlamında kullanıldığı görülür (Wensinck, *el-Mu'cem*, "hım" md.).

İslâm dini, karşı cinsler arasındaki ilişkilerde insanın tabiat ve eğilimlerini göz önünde bulundurarak hem fıtrâtı ve tabii olanı korumak hem de aşırılıkları önlemek amacıyla tarafları muhtemel sapmalardan koruyucu bazı sınırlamalar getirmiş, yakın hısımlar arasında belli ölçülere bağlı olarak evlenme yasağı koymuştur. Kur'an-ı Kerim'de kendileriyle evlenilmesi sürekli olarak yasaklanan akrabalarından bahseden âyetten hareketle (en-Nisâ 4/23) İslâm hukukunda kadın ve erkeğin birbiriyle evlenmesine engel teşkil eden sebepler kan hısımlığı, sıhrî hısımlık ve süt hısımlığı olmak üzere üç grupta toplanmıştır (bk. MUHARREMÂT). Kan hısımlığı

dolayısıyla evlenilmesi yasak olan akrabalar usul (üst soy hısımları), fûrû (alt soy hısımları), ana babanın fûrû ile dede ve ninenin çocuklarıdır. Evlenmeden doğan hısımlık (sıhriyyet) sebebiyle evlenilmesi yasak olanlar ise dört grupta toplanır: Usulün eşleri (üvey anne ve üvey nine), fûrûnün eşleri (gelinler), eşin usulü (kayınvâlîde ve eşin her iki taraftan nineleri), eşin fûrû (üvey kızlar veya bu durumdaki kız torunlar; burada erkek açısından evlenilmesi yasak kimseler sayılmış olup hanımın evlenmesi söz konusu olduğunda kocanın aynı derecedeki akrabaları düşünülmelidir; ayrıca bk. SİHRİYYET). Çocuğu öz annesi dışında emziren kadın ve onun belli derecedeki yakınları arasında oluşan süt hısımlığı sebebiyle evlenilmesi yasak olan akrabalar da şunlardır: Süt usul (sütanne, baba, sütnine ve dede), süt fûrû (süt çocuklar ve torunlar), sütanne ve babanın nesep ve süttan olan fûrû (süt kardeşler ve onların çocukları), sütdede ve ninenin çocukları (süthalalar ve sütteyzeler), eşin sütninesi ve ninesi, eşin süttan olan kız çocukları ve kız torunları, sütbaba ve dedenin sütnane ve nine olmayan eşleri, süttan olan fûrûnün eşleri (ayrıca bk. RADÂ'). Aralarında bu tür hısımlıklar dolayısıyla evlenme engeli bulunan erkek ve kadınlar birbirlerinin mahremi sayılır.

Süreklilik göstermediği için ortadan kalkması mümkün olan geçici evlenme engelleri olarak şunlar zikredilebilir: Halen başkısıyla evli olma, kocasından boşanmış olup iddet bekleme süresi içinde bulunma, birden fazla evlilik durumunda hanımının kız kardeşi, halası ve teyzesi gibi yakın hısımları olma, dört hanımla evli bir kimse için beşinci evlilik ve evlenecek kişiler arasında din farkı bulunma. Bu tür engellerin ortadan kalkması durumunda taraflar arasında evlilik mümkün olur.

Birbirinin mahremi olan kimselerle ilgili dinî hükümlerde nâmahrem kişiler arasındaki ilişkilere göre bazı farklılıklar söz konusudur. İslâm âlimleri kadının örtünmesinden, karşı cinsle bakmasından ve kadına göre mahrem sayılan kişilerden bahseden Nûr sûresindeki ilgili âyetten (en-Nûr 24/31), bir arada yaşamamanın getirdiği bazı mecburiyetleri ve mahrem olan akrabalar arasında fıtrî olarak şehvet duygusunun bulunmamasını göz önünde bulundurup mahrem olmayanlara göre daha esnek bir yaklaşım ortaya koymuştur. Hanefî mezhebine göre bir kadın mahremi olan erkeklerin yanında başını, kollarını, gerdanını, ayaklarını ve bacak-

larının diz kapağından aşağı kısmını açık bulundurabilir; erkek de mahremi olan hanımın anılan yerlerine bakabilir. Şâfiî mezhebine mensup fakihler bu sınırı daha geniş tutarak erkeğin mahremi olan kadının diz kapağı ile göbek arasının dışında kalan organlarına bakabileceği görüşündedir. Hanbelî ve Mâlikî âlimleri ise baş, boyun, yüz, el ve ayaklar dışındaki organlara bakmanın câiz olmadığını söylemişlerdir. Öte yandan erkeğin avret yeri göbekte diz kapağı arası olduğundan fakihlerin çoğunluğuna göre bir kadın, mahremi olsun olmasın bir erkeğin vücudunun göbeğiyle diz kapağı arası dışında kalan yerlerine bakabilir.

Fakihlerin çoğunluğuna göre bir kadının mahremi olmayan erkeklerin yanında yüz ve ellerinin dışında kalan bütün organlarını örtmesi gerekmektedir. Bazı fakihler yüz ve elleri örtmenin de gerekli olduğu görüşündedir. Şâfiî ve Hanbelî mezhebine mensup fakihler ayakların örtülmesini gerekli görürken Hanefî ve Mâlikîler bunun gerekli olmadığını söylemişlerdir (ayrıca bk. AVRET; TESETTÜR). Mahrem olmayan kadın ve erkeklerin günlük hayatın zaruretleri çerçevesinde birbirinin örtülmesi icap etmeyen yerlerine bakmalarında bir sakınca olmamakla birlikte bunlara şehvet hissiyle bakmaları hiçbir şekilde meşrû görülmemiştir (*Müsned*, II, 276, 317; Buhârî, "İsti'zân", 12; Müslim, "Kader", 20-21).

Hanefî, Şâfiî ve Mâlikî mezhebine mensup âlimler, mahremlerin birbirlerinin bakmasında sakınca bulunmayan organlarına dokunmasının da câiz olduğu görüşündedir. Nâmahrem kadın ve erkekler için bu husus ancak zaruret halinde câizdir. Ahmed b. Hanbel'in, bir erkeğin annesinin dışındaki kadınlarla tokalaşmasını mekruh kabul ettiği ve sadece uzun yoldan gelen mahrem yakınlarını öpmesini câiz gördüğü nakledilmektedir.

Hz. Peygamber'in, "Yanında mahremi bulunmayan bir kadınla -nâmahrem- bir erkek halvet halinde bulunması; kadın yanında mahremi bulunmadan yolculuğa çıkmasını" meâlindeki hadisinden (*Müsned*, I, 222; III, 339; Buhârî, "Nikâh", 111, 112; Müslim, "Hac", 424; Tirmizî, "Rađâ", 16, "Fiten", 7) hareketle âlimler, mahrem olmayan bir erkekle bir kadının başkalarının giriş ve görüşüne açık olmayan bir ortamda baş başa kalmalarını (halvet) câiz görmemişlerdir. Bu durum, birbirinin mahremi olan kişiler için söz konusu olmadığı gibi yanlarında mahremi bulunan nâmahrem kadın ve erkeğin bir ara-

da bulunmaları da halvet sayılmamıştır (ayrıca bk. HALVET).

Yine anılan hadis ve zamanın ulaşım ve güvenlik imkânları göz önünde bulundurularak özellikle iffet ve namusunun zarar görmesi gibi birtakım muhtemel olumsuzlukları önlemek amacıyla kadının, yanında mahremi olmadan uzun mesafeli yolculuk yapması uygun kabul edilmemiştir. Bununla birlikte yol güvenliğinin sağlanması veya kadınların ayrı bir kafile oluşturması durumunda bir kadının yanında mahremi olmadan yolculuk yapmasında sakınca görülmemiştir. Buna bağlı olarak yanında kocası ya da mahremlerinden bir erkek bulunmayan kadının seferlik hükümlerinin uygulanacağı bir mesafeyi katedecek şekilde hac yolculuğuna çıkması konusunda mezhepler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir (bk. HAC). Mahremiyetle ilgili hükümler müslüman bir erkek veya kadınla gayri müslim mahremi arasında da geçerlidir.

Aralarında mahremiyet ilişkisi bulunan yakınlar birbirlerinin cenazelerini yıkama, namazlarını kıldırma ve kabre indirme hususunda başkalarından önce hak sahibidirler. Şâfiîler, cenaze namazını kıldırmadaki yetki sırası konusunda önceliği yakın akrabaya verir. Konuyu daha çok kamu düzeni açısından ele alan Hanefî fakihlerine göre ise cenaze namazı cuma namazına benzetildiğinden birinci derecede yetkili kişi devlet başkanı veya bu işle görevlendirilmiş kimsedir; daha sonra ölen şahsın yakın akrabaları gelir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "hırm" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "hırm" md.; *Müsned*, I, 222; II, 276, 317; III, 339; Buhârî, "İsti'zân", 12, "Ahkâm", 49, "Nikâh", 111, 112; Müslim, "Hac", 424, "Kader", 20-21; Tirmizî, "Rađâ", 16, "Fiten", 7; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, III, 314-318; Serahsî, *el-Mebsût*, X, 147-158; Kâsânî, *Bedâ'î*, V, 119, 121; Fahreddin er-Râzi, *Mefâtihu'l-gayb*, XXIII, 206; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 190; VII, 456-462; Kurtubî, *el-Câmi'*, XII, 232-233; Nevvî, *Şerhu Müslim*, IX, 109; Hattâb, *Mevâhibü'l-celil*, Kahire 1328, I, 500; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, III, 129, 132; Şemseddin er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, Beyrut 1404/1984, III, 251; VI, 185; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ*, III, 8-9; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, VI, 367; Behî el-Hülî, *el-Mer'e beyne'l-beyt ve'l-müctema'*, Kahire, ts. (Mektebetü dâri'l-Urûbbâ), s. 206-208; Muhammed el-Ebâsîri Halife, *el-Mer'e ve't-terbiyetü'l-İslâmiyye*, Küveyt 1404/1984, s. 135-139; Abdülkerim Zeydân, *el-Mufaşşal fi ahkâmü'l-mer'e ve'l-beytü'l-müslim fi ş-şer'ati'l-İslâmiyye*, Beyrut 1413/1993, III, 143-269; Müsâid b. Kâsım el-Fâlih, *Ahkâmü'l-'avre ve'n-nazar bi-dellili'n-nas ve'n-nazar*, Riyad 1413/1993, s. 35, 46, 89, 100; "Erhâm", *Mu.Fî*, V, 17-22.

MAHREME b. NEVFEL

(مخرمة بن نوفل)

Ebû Safvân (Ebû'l-Misver) Mahreme b. Nevfel b. Üheyb (Vüheyb) b. Abdimenâf (ö. 54/674)

Sahâbî.

Hicretten altmış yıl önce dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. Kureyş kabilesinin Benî Zühre koluna mensup olup Hz. Peygamber'in annesi Âmine bint Vehb'in amcasının torunu, Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın amcasının oğludur. Annesi, Hâşim b. Abdümenâf'ın torunu Rukayka bint Ebû Sayfî'dir. Ebû'l-Misver künyesiyle de anılır. Abdurrahman b. Avf'ın kız kardeşi olan muhacirlerden Âtike ile evliydi.

Mahreme b. Nevfel'in Kureyş tarihinde ve savaşlarında önemli bir yeri vardır. Ficâr savaşlarında Kureyş ordusu içinde yer alan Benî Zühre birliğine kumandanlık yaptı. Aynı zamanda Kureyş'in şiiir râvilerinden, tarih ve ensâb âlimlerindedir. Şahıslar ve kabileler arasında meydana gelen ihtilâflarda hakemlik yapardı. 2 (624) yılında Ebû Süfyân idaresinde Suriye'ye giden ve Bedir Gazvesi'nin vuku bulmasına sebep olan kervanda o da bulunuyordu. Kervanın Mekke'ye ulaşmasının ardından Benî Zühre, Bedir Gazvesi için yola çıkan Kureyş ordusundan ayrılarak Mekke'ye dönmüş, bunun üzerine Ebû Süfyân Benî Zühre'den bazılarının mallarına el koymuştu. Mahreme b. Nevfel'in bu uygulamaya karşı çıkarak kabile mensuplarına mallarının teslim edilmesini sağlaması onun Kureyş içindeki saygınlığını göstermektedir.

Mekke'nin fethi sırasında Nikul'ukâb'da (Taberî, III, 52) veya Sukyâ mevkiinde (Makrîzî, s. 367) Hz. Peygamber'i karşılayan Abbas b. Abdülmuttalib'in yanında Mahreme b. Nevfel de bulunuyordu. Mekke'nin fethinde müslüman olan Mahreme İslâm ordusu safında Huneyn Gazvesi'ne iştirak etmiş, Resûl-i Ekrem onu müellefe-i kulûbdan sayarak kendisini Huneyn ganimetlerinden elli deve vermiştir. Kaynaklarda Mahreme'nin bundan sonra samimi bir müslüman olduğu kaydedilir.

Mahreme b. Nevfel Mekke'nin fethinden sonra Medine'ye yerleşti. İbn Sa'd (*et-Tabakât*, IV, 205), İbn Ümmü Mektûm'un Suffe'nin inşasından bir süre sonra Mahreme b. Nevfel'in dârülkurrâ diye bilinen evinde misafir olduğunu kaydetmektedir. Ancak Mahreme'nin Mekke fethinde İslâm'ı kabul edinceye kadar Mekke'de yaşadığı ve İbn Ümmü Mek-